

Streszczenie

Rodzinna polityka językowa (RPJ) jest stosunkowo nowym, dynamicznie rozwijającym się obszarem badawczym o interdyscyplinarnym charakterze. W swoich założeniach czerpie z ustaleń teoretycznych psycholingwistyki, zwłaszcza procesów związanych z akwizycją języków i osiąganiem dwu- lub wielojęzyczności przez dzieci. Ponadto analizy RPJ wpisują się głównie w nurt badań nad szczególnym rodzajem polityki językowej, czyli nad planowaniem językowym na poziomie rodziny, wchodząc w zakres badań socjolingwistycznych. W literaturze przedmiotu przyjęło się definiować RPJ jako intencjonalne działania rodziców lub opiekunów, mające na celu kształtowanie pożądanych zachowań językowych dzieci (Curdt-Christiansen, 2009; King, Fogle, Logan Terry, 2008; Schwartz, 2010). Prymarnym kontekstem badań nad RPJ są rodziny wielojęzyczne, w tym te z doświadczeniem migracji, w których wspierany język ojczysty rodziców jest jednocześnie językiem mniejszości. W analizie struktury RPJ wykorzystuje się model polityki językowej Bernarda Spolsky'ego (2004), który obejmuje praktyki i ideologie językowe oraz zarządzanie językiem. Praktyki językowe rozumiane są jako schemat komunikacji rodzinnej wynikający z subiektywnych przekonań dorosłych opiekunów na temat określonych języków, przykładowo ich przewidywanej przydatności do osiągania życiowych celów. Zarządzanie językiem stanowią natomiast wszystkie wysiłki rodziców sprzyjające osiągnięciu planowanej dwu lub wielojęzyczności dzieci.

Rozprawa doktorska została poświęcona zjawisku rodzinnej polityki językowej Polaków żyjących na emigracji. Jej celem była analiza praktyk i ideologii językowych oraz zarządzania językiem przedstawicieli polskiej diaspory. Pierwszym etapem pracy nad dysertacją było dokonanie przeglądu doniesień naukowych na temat wielojęzyczności oraz badań z zakresu polityki językowej, szczególnie planowania akwizycji i użycia języków na poziomie rodziny, także w kontekście języka polskiego. Wyniki analizy literatury przedmiotu zostały zawarte w trzech początkowych rozdziałach rozprawy doktorskiej. W pierwszym rozdziale zaprezentowano koncepcję RPJ, przedstawione zostały wyjaśnienia terminologiczne, a także omówiono historię i kierunki badań. Podkreślono ich interdyscyplinarny charakter. Istotną częścią tego rozdziału było omówienie wybranych zagadnień związanych z dwujęzycznością oraz socjalizacją językową, a ponadto zaprezentowanie zmiany w pojmowaniu dwujęzyczności. Wyjaśniono w jaki sposób coraz lepsze rozumienie procesów zachodzących w umyśle osoby dwujęzycznej wpływa na planowanie nabywania i używania języków opartego na zasadzie komplementarności, czyli adekwatnie do aktualnej sytuacji życiowej danej osoby. Kolejna część rozdziału poświęcona została na omówienie problematyki polityki językowej i jej znaczenia w utrzymywaniu języków mniejszości.

Przedstawione zostały także wybrane akty prawne regulujące politykę językową Rzeczypospolitej Polskiej oraz Unii Europejskiej.

Rozdział drugi poświęcony został wyjaśnieniu znaczenia rodziny w planowaniu językowym. Omówiono w nim szczegółowo zastosowanie modelu Bernarda Spolsky'ego (2004) do opisu rodzinnej polityki językowej. Zaprezentowano także czynniki wpływające na kształtowanie i realizację RPJ takie jak emocje członków rodziny oraz sprawczość dzieci polegającą na różnego rodzaju próbach wdrażania własnego modelu komunikacji, nie zawsze zgodnego z zamiarami rodziców.

W trzecim rozdziale podjęta została problematyka zbiorowości polskich poza granicami kraju. Omówiono ich status oraz wyjaśniono terminologię używaną do ich opisu. Nakreślono bogatą historię badań nad polską diasporą i jej językiem, które miały charakter zarówno lingwistyczny, jak i socjologiczny. Zaprezentowano także najnowsze analizy dokonywane już z perspektywy RPJ. Ich istotnym elementem są postawy rodziców wobec języków komunikacji domowej, także w procesie reemigracji. Przedstawione zostały również instytucjonalne formy nauczania języka polskiego i w języku polskim, które stanowią istotny element wspierania języka mniejszości.

Przegląd literatury przedmiotu, zwłaszcza dotyczącej kontekstu polskiego, pozwolił zauważyć potrzebę dalszych pogłębionych analiz procesów kształtowania i realizowania RPJ Polaków żyjących poza granicami kraju, czego konsekwencją było podjęcie badań własnych. Proces ich konceptualizacji i organizacji został omówiony w czwartym rozdziale rozprawy doktorskiej. Za najwłaściwszą do przeprowadzenia badań własnych uznano strategię jakościową, a jako metodę gromadzenia danych przyjęto częściowo ustrukturyzowany wywiad indywidualny. Badania były prowadzone zdalnie w aplikacji Teams od października 2022 roku do lutego 2023 roku. Zostały one poprzedzone badaniami pilotażowymi. Grupę badanych stanowiło dwadzieścioro jeden polskich rodziców mieszkających za granicą, których państwami zamieszkania były Irlandia (4 osoby), Wielka Brytania (3 osoby), Francja (2 osoby), USA (2 osoby), Włochy (2 osoby), Hiszpania (1 osoba), Rumunia (1 osoba), Węgry (1 osoba), Irak (1 osoba), Szwecja (1 osoba), Norwegia (1 osoba), Cypr (1 osoba) oraz Izrael (1 osoba). Osiem osób tworzyło rodziny endogamiczne, w których obydwie rodzice są Polakami, trzynaście natomiast rodziny egzogamiczne, w których drugi rodzic był obcokrajowcem. Pięć rodzin egzogamicznych mieszkało w państwie niebędącym krajem pochodzenia rodzica obcokrajowca. Grupa badanych została wyłoniona w sposób celowy oraz za pomocą metody kuli śnieżnej.

Przed przystąpieniem do wywiadów sformułowano pytania badawcze. W zakresie praktyk językowych szukano odpowiedzi na następujące pytania: jak wygląda model komunikacji domowej rodzin objętych badaniem, w jaki sposób członkowie tych rodzin komunikują się ze sobą w

miejscach publicznych oraz w jaki sposób komunikują się z dalszą rodziną i innymi Polakami. W zakresie ideologii językowych badano: jakie są przekonania rodziców na temat wielojęzyczności i wielojęzycznego wychowania, jakie są ich przekonania dotyczące języka polskiego jako ojczystego i odziedziczonego oraz jakie są powody decyzji o dwujęzycznym wychowaniu dzieci, w szczególności o zachowaniu języka polskiego. W zakresie zarządzania językiem przedmiotem analizy były działania podejmowane w celu zachowania języka polskiego w rodzinach osób biorących udział w wywiadach.

Analizie wyników badań własnych poświęcony został rozdział piąty. Do omówienia poszczególnych elementów RPJ rodzin objętych badaniem zastosowano model Spolsky'ego (2004). Zgromadzone podczas badań dane zaprezentowane zostały z wykorzystaniem kodów wyłonionych podczas analizy treści wywiadów, dodatkowo zilustrowano je diagramami wygenerowanymi w programie NVivo. W rozdziale tym przytoczone zostały liczne fragmenty wypowiedzi rodziców.

W ostatnim rozdziale rozprawy doktorskiej omówiono wyniki badań własnych oraz wnioski z niego płynące. Sformułowane zostały odpowiedzi na pytania badawcze postawione w rozdziale czwartym. Wskazane zostały schematy komunikacyjne rodzin objętych badaniami. Wykazano jakie ideologie językowe rodziców decydują o kształcie RPJ oraz jakie działania podejmują oni w celu wspierania dwujęzyczności dzieci i w jaki sposób radzą sobie z dziecięcym sprzeciwem dotyczącym przestrzegania zasad komunikacji domowej. Następnie podjęta została dyskusja z przedstawionymi w poprzednich częściach dysertacji ustaleniami teoretycznymi. Ponadto wskazano możliwości praktycznego zastosowania wyników badań własnych oraz omówiono ich ograniczenia metodologiczne.